

Krystyna Leszczewska

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

---

ZASOBY KAPITAŁU LUDZKIEGO W REGIONACH PERYFERYJNYCH

Streszczenie: Występowanie znacznych dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów Polski prowadzi do wyodrębnienia w strukturze przestrzennej regionów centralnych i regionów peryferyjnych. Mimo podejmowanych działań mających na celu niwelowanie nierówności społeczno-ekonomicznych, zróżnicowania międzyregionalne w Polsce nie zmniejszają się. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wśród czynników, które determinują rozwój regionów, istotną rolę odgrywa kapitał ludzki. W artykule zaprezentowano zasoby kapitału ludzkiego w regionach opóźnionych w rozwoju społeczno-ekonomicznym oraz podjęto rozważania na temat, czy kapitał ludzki regionów peryferyjnych w Polsce może stać się sprawczym czynnikiem ożywienia gospodarczego tych obszarów.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, regiony peryferyjne.

1. Wstęp

Utrzymujące się różnice w potencjale ekonomicznym poszczególnych regionów stanowią istotny problem współczesnej gospodarki. Zróżnicowania międzyregionalne prowadzą do wyodrębnienia w strukturze przestrzennej regionów centralnych i regionów peryferyjnych. Dysproporcje te mają charakter trwałe, mimo podejmowanych działań mających na celu niwelowanie nierówności społeczno-ekonomicznych. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wśród czynników, które determinują rozwój regionów, istotną rolę odgrywa kapitał ludzki. Celem artykułu jest zaprezentowanie zasobów kapitału ludzkiego w regionach opóźnionych w rozwoju społeczno-ekonomicznym, wskazanie mocnych i słabych stron zasobów ludzkich, ocena potencjału rozwojowego kapitału ludzkiego regionów peryferyjnych oraz podjęcie rozważań na temat, czy kapitał ludzki regionów peryferyjnych w Polsce może stać się sprawczym czynnikiem ożywienia gospodarczego tych obszarów.

2. Istota kapitału ludzkiego

Kategoria kapitału ludzkiego ma wiele wymiarów i nie zawsze w literaturze przedmiotu jest jednoznacznie formułowana. W niektórych określeniach kapitał ludzki utożsamia się z życiem ludzkim, w innych podkreśla postawy, umiejętności i motywacje ludzi, które są źródłem przyszłych zarobków czy satysfakcji (T. Schultz¹), bądź definiuje się go jako kombinację wrodzonych talentów, wyznawanych wartości oraz nabytych umiejętności i wiedzy (G.S. Becker²). W ekonomii często podaje się definicję kapitału ludzkiego jako cech demograficznych zbiorowości (struktura wieku, stan zdrowia) i umiejętności poszczególnych ludzi (związanych z wykształceniem i kompetencjami zawodowymi)³. Pojęcie to ujmuje się również jako: zasób zdolności, możliwości oraz przedsiębiorczość i biegłość w zawodzie, umiejętność współpracy i kreatywność postaw⁴. Może być on także rozumiany jako możliwość wykazania się w zawodzie, zasób aspiracji, motywacja do pracy i uczenia się, gotowość do podejmowania ryzyka oraz osobiste poczucie odpowiedzialności za sukces⁵. W najszerszych ujęciach kapitał ludzki obejmuje – poza wiedzą i kompetencjami – także: osobowość, wygląd, reputację, uwzględnianie kręgu kulturowego⁶. Jedną z najbardziej syntetycznych definicji kapitału ludzkiego jest określanie go jako zasobu możliwości, wiedzy, umiejętności i motywacji jednostek mającego wartość ekonomiczną⁷.

Na gruncie teorii przedsiębiorstwa akcentuje się znaczenie kapitału ludzkiego w firmie, podkreślając, że ludzie trwale związani z firmą i jej misją, umiejący współpracować, o kreatywnych postawach i odpowiednich kwalifikacjach stanowią siłę napędową rozwoju firmy⁸. Kapitał ludzki może być rozpatrywany w ujęciu wąskim lub szerokim. Wąska interpretacja omawianej kategorii oznacza efekt inwestycji w oświatę i kształcenie dostępnego w gospodarce zasobu pracy. W szerokim znaczeniu kapitał ludzki definiuje się jako efekt inwestycji nie tylko w oświatę i kształ-

¹ J. Fitz-Enc, *Rentowność inwestycji w kapitał ludzki*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2001, s. 8.

² P. Bochniarz, K. Gugała, *Budowanie i pomiar kapitału ludzkiego w firmie*, Poltext, Warszawa 2005, s. 12.

³ A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2000, s. 18.

⁴ S.R. Domański, *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, [w:] *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Raport nr 27, Warszawa 1998, s. 66-67.

⁵ M. Rybak, *Zarządzanie kapitałem ludzkim a kluczowe kompetencje*, [w:] *Kapitał ludzki a konkurencyjność przedsiębiorstw*, red. M. Rybak, Poltext, Warszawa 2003, s. 25.

⁶ H. Meyer, *Humankapitalabschreibung und Arbeitslosigkeit*, Deutscher Universitäts Verlag, Wiesbaden 1999, s. 76.

⁷ J. Grodzicki, *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 42.

⁸ A. Sajkiewicz, *Strategia zmian w zasobach ludzkich*, [w:] *Zasoby ludzkie w firmie*, red. A. Sajkiewicz, Poltext, Warszawa 2000, s. 75.

cenie, ale również inwestycji w zdrowie, ochronę środowiska, kulturę⁹. Definiując kapitał ludzki na gruncie teorii przedsiębiorstwa, akcentuje się jego znaczenie nie tyle dla całej gospodarki narodowej i dla poszczególnych właścicieli tego kapitału, ile przede wszystkim podkreśla się jego rolę w firmie.

3. Pojęcie peryferyjności obszarów

Współczesną gospodarkę charakteryzuje wzrost znaczenia regionów w rozwoju gospodarczym¹⁰. Obserwacja współczesnych gospodarek uwidacznia wyraźne terytorialne zróżnicowanie poziomu aktywności gospodarczej i społecznej w poszczególnych regionach. Zróżnicowanie to, jak wskazują badania, cechuje względna trwałość. Występowanie nierówności regionalnych prowadzi do wyodrębnienia w strukturze przestrzennej regionów centralnych i regionów peryferyjnych. Pojęcie peryferyjności łączy się z pojęciami dystansu, odmienności i zależności. W literaturze przedmiotu istnieje niejednoznaczność terminów określających kategorię peryferii w aspekcie ekonomicznym (*depressed areas, distressed areas, less favoured areas, backward areas, problem areas, peripheral areas*). Szczególnie istotne w określeniu stopnia peryferyjności danego regionu jest zidentyfikowanie dystansu geograficznego, organizacyjnego i instytucjonalnego dzielącego go od pozostałych regionów.

W ujęciu tradycyjnym peryferyjność danego regionu wynika głównie z niekorzystnego położenia geograficznego, a zatem związana jest z czynnikami o charakterze przestrzennym i z problemem fizycznego pokonywania odległości. Współczesne koncepcje w coraz większym stopniu uwypuklają nieprzestrzenny aspekt peryferyjności. Istotne znaczenie dla współczesnego definiowania peryferyjności mają: udoskonalenia w transporcie i infrastrukturze komunikacyjnej, zmiany strukturalne w gospodarce światowej (wzrost udziału usług) oraz postęp w zakresie technologii informacyjnych. Według koncepcji nieprzestrzennej na peryferyjność regionu składa się: niski poziom rozwoju infrastruktury informacyjnej, niskie kwalifikacje kapitału ludzkiego, nierozwinięte społeczeństwo obywatelskie, mała liczba instytucji i słabe powiązanie regionu z otoczeniem globalnym.

Wśród koncepcji teoretycznych objaśniających szanse przełamania peryferyjności regionów można wyróżnić dwie zasadnicze grupy: koncepcje rozwoju regionów

---

⁹ B. Kozuch, *Zarządzanie kapitałem ludzkim a sukces rynkowy firmy w: Kształtowanie kapitału ludzkiego firmy*, red. B. Kozuch, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2000, s. 56.

¹⁰ W artykule przyjmuje się pojęcie regionu w sensie administracyjnym (obszar województw) ze względu na dostępność danych statystycznych w takim układzie, mając jednakże świadomość, że w naukach ekonomicznych najważniejsze znaczenie ma pojęcie regionu w sensie ekonomicznym; zob. I. Sagan, *Teorie rozwoju regionalnego i ich praktyczne zastosowanie*, [w:] *Rozwój, region, przestrzeń*, red. G. Gorzelak, A. Tucholska (red.), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego (Euroreg), Warszawa 2007, s. 91-94; Z. Strzelecki, *Polityka regionalna*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Z. Strzelecki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 79.

peryferyjnych oparte na czynnikach zewnętrznych (egzogonicznych) i koncepcje rozwoju oddolnego regionów peryferyjnych. Punktem wyjścia pierwszej grupy koncepcji jest przekonanie, że nie można zainicjować rozwoju peryferii jedynie z wykorzystaniem ich wewnętrznego potencjału. Teoria nawiązująca do doktryny liberalnej w ekonomii zakłada, że następuje naturalny proces „rozlewania” się doświadczeń i kapitałów z regionów centralnych do regionów peryferyjnych. Druga grupa koncepcji teoretycznych odwołuje się do rozwoju endogenicznego, opierającego się na czynnikach wewnątrzregionalnych, uznając, że zainicjowanie tego typu procesów pozwala na trwały, samodzielny i długookresowy rozwój. Rozwój endogeniczny stanowi szansę uniknięcia przez peryferia rozwoju zależnego od centrów.

Doświadczenia wielu krajów wskazują, że działania państwa w zakresie pobudzania rozwoju regionów peryferyjnych nie przyniosły pożądanych skutków i w związku z tym obecnie interwencja władz publicznych postrzegana jest raczej jako wsparcie rozwoju oddolnych czynników instytucjonalnych, społecznych i politycznych, zapewniających konkurencyjność i rozwój gospodarczy regionów. Nacisk więc powinno się położyć na mobilizację wewnętrznego potencjału obszarów peryferyjnych. Zachodzące w gospodarce zmiany sprawiają, że potencjał obszarów, w tym regionów peryferyjnych, w coraz mniejszym stopniu zależy od czynników przestrzennych, a w coraz większym – od czynników nieprzestrzennych.

Tabela 1. Główne elementy peryferyjności nieprzestrzennej

Region centralny	Region peryferyjny
<ul style="list-style-type: none"> ● Dobrze rozwinięta infrastruktura społeczeństwa informacyjnego ● Wysokiej jakości kapitał ludzki ● Dobrze rozwinięte lokalne sieci ekonomiczne ● Silne społeczeństwo informacyjne ● Rozwinięta sieć instytucji regionalnych 	<ul style="list-style-type: none"> ● Słabo rozwinięta infrastruktura społeczeństwa informacyjnego ● Małe umiejętności kapitału ludzkiego ● Fragmentaryczne lokalne sieci ekonomiczne ● Słabe społeczeństwo obywatelskie ● Niefektywne instytucje regionalne

Źródło: opracowanie na podstawie: A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 61.

4. Zasoby kapitału ludzkiego w regionach peryferyjnych w Polsce

Rozwój gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego sprawiają, że – niezależnie od definiowania tych pojęć i ich interpretacji – w dyskusji o uwarunkowaniach współczesnych procesów rozwojowych nastąpiło przeniesienie akcentów z zasobów materialnych na zasoby niematerialne. Często są one utożsamiane z zasobami intelektualnymi. Najważniejszym ich elementem jest kapitał ludzki, któremu przypisuje się też największy potencjał wzrostu. Analiza zasobów kapitału ludzkiego pozwala oceniać możliwości rozwojowe poszczególnych krajów lub regionów. Doceniając znaczenie kapitału ludzkiego jako czynnika kreującego rozwój

regionów, podjęto próbę charakterystyki tego zasobu w regionach peryferyjnych w Polsce.

Za regiony peryferyjne w Polsce uważa się obszar pięciu województw Polski Wschodniej: podlaskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie. Dysproporcje regionalne rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce mają swoje źródła w przeszłości, a w okresie transformacji gospodarki polskiej po 1989 r. różnicowanie regionalne w Polsce się nie zmniejszyło. Województwa Polski Wschodniej rozwijały się relatywnie wolniej niż reszta kraju. Cechuje je zapóźnienie gospodarcze, niekorzystna struktura gospodarki, niedostatki w sferze infrastruktury i niższe niż przeciętnie w kraju wskaźniki makroekonomiczne. Województwa te zajmują niezmiennie od początku okresu transformacji ostatnie pozycje w rankingu wartości PKB na 1 mieszkańca. W 2008 r. wartość PKB *per capita* w województwach lubelskim i podkarpackim stanowiła mniej niż 70% średniego PKB *per capita* dla Polski, w województwie podlaskim 73%, w warmińsko-mazurskim 74,2%, w świętokrzyskim 80%. Województwa te stanowią zwarty przestrzennie obszar stanowiący 31,7% powierzchni Polski, zamieszkały przez 21,3% osób, które tworzą ok. 16% PKB.

Tabela 2. Struktura wieku ludności w regionach peryferyjnych w Polsce w 2009 r. w %

Wyszczególnienie	Ludność w wieku przedprodukcyjnym	Ludność w wieku produkcyjnym	Ludność w wieku poprodukcyjnym	Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
POLSKA	19,1	64,4	16,5	55
Lubelskie	19,6	63,1	17,3	58
Podkarpackie	20,4	63,8	15,8	57
Podlaskie	19,2	63,4	17,4	58
Świętokrzyskie	18,6	63,5	17,9	57
Warmińsko-mazurskie	20,4	65,2	14,4	53

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Demograficznego 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 142.

Regiony te w 2009 r. zamieszkiwało 8145,8 tys. osób, tj. o 102,7 tys. mniej niż w 2000 r. W stosunku do pozostałych województw należą one do stosunkowo słabo zaludnionych – średnia gęstość zaludnienia wynosi 86 osób na km² wobec 122 osób na km² w Polsce. Analizując strukturę wieku ludności w omawianych regionach, należy podkreślić, że w czterech (lubelskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim) odsetek ludności w wieku produkcyjnym jest niższy niż średnia dla Polski (zob. tab. 2). Tylko w województwie warmińsko-mazurskim udział ludności w wieku produkcyjnym jest wyższy niż średnia krajowa (65,2% wobec 64,4%). Pozytywną cechą struktury demograficznej analizowanych województw (z wyjątkiem świętokrzyskiego) jest wyższy niż przeciętnie w kraju odsetek osób w wieku przed-

produkcyjnym, co może pozytywnie oddziaływać na rynek pracy tych regionów w przyszłości.

Istotnymi czynnikami kształtowania zasobów ludzkich w regionie są skala i kierunki migracji. Odpływy ludności z danego obszaru są przejawem traktowania go jako marginalizowanego, nie stwarzającego szans rozwoju osobistego i zawodowego. W 2009 r. w Polsce saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności wynosiło zero i był to wynik lepszy od wskaźnika z 2000 r. (-0,5) i wskaźnika z 2005 r. (-0,3)¹¹. Wszystkie analizowane regiony charakteryzują się ujemnym saldem migracji wewnętrznych i wysokim poziomem wyjazdów zagranicznych; ujemne saldo migracji utrzymywało się w całym okresie 2000-2009. Najgorsza relacja, w 2009 r., występowała w województwach lubelskim i warmińskomazurskim (-1,9 na 1000 ludności) oraz świętokrzyskim (-1,7 na 1000 ludności). W województwie podlaskim wskaźnik kształtował się na poziomie -1,4, a w podkarpackim wynosił -0,9. Zważywszy fakt, że migrują z reguły osoby młode, często lepiej wykształcone, wzrost emigracji mieszkańców badanych regionów może osłabić jakość potencjału ludzkiego Polski Wschodniej w przyszłości.

Zmiany demograficzne obserwowane w ostatnich latach w Polsce, przede wszystkim wzrost liczby urodzeń oraz coraz liczniejsze powroty z czasowej emigracji, mogą wskazywać na przełom w dotychczasowych trendach rozwoju ludności. Jednak perspektywa szybkiego wyjścia z depresji demograficznej, w jakiej znajduje się Polska (praktycznie od początku lat 90.), jest dosyć odległa. Głęboki niż demograficzny z lat 90., którego efektami są najniższy wśród krajów UE poziom dzietności oraz dość duża emigracja za granicę (zwłaszcza emigracja czasowa ludzi młodych), mogą powodować dysproporcje w rozwoju demograficznym oraz utrudnienia na rynku pracy, natomiast wzrost liczby i odsetka ludzi w starszym wieku może w niedługim czasie stworzyć także problemy w systemie zabezpieczenia społecznego¹². Zjawiska te oddziałują negatywnie na sytuację demograficzną w województwach Polski Wschodniej.

Aktywność zawodowa ludności stanowi ważny element charakterystyki potencjału pracy. Zasoby pracy występują w funkcji kreatywnej (wytwarzanie dóbr, usług), dochodowej (pozyskiwanie środków do życia poprzez pracę) i psychospołecznej (samoistna wartość aktywności zawodowej jako rodzaju aktywności życiowej, umożliwiającej rozwój własnej osobowości). O poziomie aktywności zawodowej decydują czynniki demograficzne oraz społeczno-ekonomiczne. Rozpatrując wykorzystanie kapitału ludzkiego w Polsce, należy odnotować wiele wzajemnie powiązanych negatywnych zjawisk, które cechują polski rynek pracy. Należy do nich

¹¹ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 86.

¹² *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011, s. 15.

przede wszystkim niski poziom aktywności zawodowej w Polsce (54,9% wobec 57,7% dla UE) i niski wskaźnik zatrudnienia (50,4% wobec 53,7% w UE)¹³.

Aktywność zawodowa ludności w trzech województwach należących do regionów peryferyjnych (lubelskim, podkarpackim i świętokrzyskim) jest wyższa niż przeciętna dla kraju, w województwie podlaskim osiąga wartość niemal identyczną jak średnia dla kraju, a w województwie warmińsko-mazurskim jest niższa. Stanowi to pozytywny aspekt kapitału ludzkiego tych obszarów. Jak wskazują analizy przedstawione poniżej, wyższa niż przeciętna w kraju aktywność zawodowa ludności w województwach Polski Wschodniej jest skorelowana z dużym udziałem zatrudnionych w rolnictwie. Zdecydowanie gorsza sytuacja niż w innych regionach kraju występuje na rynkach pracy w województwach Polski Wschodniej. Stopa bezrobocia w każdym z analizowanych regionów przewyższała w 2009 r. średnią wartość dla kraju i sytuacja taka występowała w tych województwach przez cały okres transformacji. Problemy nierównowagi na rynkach pracy tych województw odzwierciedla wskaźnik określający liczbę bezrobotnych przypadających na 1 ofertę pracy – przy średniej dla Polski wynoszącej 89, w regionach peryferyjnych kształtuje się on zdecydowanie powyżej tej wartości: w warmińsko-mazurskim 277, w lubelskim 242, w podlaskim 214. Analiza aktywności zawodowej i sytuacji na rynkach pracy regionów słabo rozwiniętych z uwzględnieniem poziomu wykształcenia ludności dowodzi, że najwyższy współczynnik zatrudnienia i najniższa stopa bezrobocia występują w grupach osób z wyższym wykształceniem.

Tabela 3. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w regionach peryferyjnych w 2009 r. w %

Wyszczególnienie	Współczynnik aktywności zawodowej	Współczynnik zatrudnienia	Stopa bezrobocia
POLSKA	54,9	50,4	12,1
Lubelskie	55,7	50,4	12,9
Podkarpackie	56,6	50,9	15,9
Podlaskie	54,8	51,0	12,8
Świętokrzyskie	55,9	49,9	15,1
Warmińsko-mazurskie	52,4	48,0	20,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Regiony Polski 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 12; oraz *Rocznik Statystyczny Województw 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 46.

Istotna z punktu widzenia oceny aktywności zasobów ludzkich jest analiza struktury zatrudnienia ludności, uwidaczniająca cechy strukturalne gospodarki regionu. Porównania struktury zatrudnienia w dłuższym okresie pozwalają wyciągać wnioski

¹³ Dane na podstawie: *Regiony Polskie 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 12; *Portrety polskich regionów*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 37.

co do tempa i kierunku zmian w strukturze społeczno-ekonomicznej danego obszaru. Znaczne zmiany w strukturze sektorowej gospodarki polskiej w latach 2000-2009 – zwiększenie znaczenia sektora usług, zwłaszcza rynkowych, przy malejącej roli przemysłu i rolnictwa – nie zachodziły w jednakowym tempie w poszczególnych regionach kraju (zmiany struktury zatrudnienia w poszczególnych sektorach w regionach peryferyjnych w ostatnich 10 latach przedstawia tab. 4). W analizowanym okresie udział pracujących w sektorze rolniczym w ogólnej liczbie pracujących zmniejszył się z 28,5% w 2000 r. do 15,9% w 2009 r. Największy odpływ zatrudnionych z sektora rolniczego nastąpił w województwie podkarpackim (spadek o 23,5 p.p.), świętokrzyskim (o 17,3 p.p.) i lubelskim (o 15,4 p.p.). Pomimo tych zmian w 2009 r. nadal największy udział zatrudnionych w tym sektorze występował w województwach: lubelskim, podlaskim i świętokrzyskim. Znaczące odejścia z tego sektora przełożyły się na przesunięcie siły roboczej do sfery usług, której udział w omawianym okresie zwiększył się z 45,5% do 56,0%. Mimo że zatrudnienie w sektorze usług wzrastało dynamicznie w regionach peryferyjnych (zwłaszcza w województwie podkarpackim, świętokrzyskim i lubelskim), ciągle pozostaje ono na poziomie niższym niż przeciętnie w kraju.

Tabela 4. Pracujący według sektorów gospodarki narodowej w regionach peryferyjnych w latach 2000 i 2009 r.; stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Sektor rolniczy	Sektor przemysłowy	Sektor usługowy*
POLSKA			
a = 2000	28,5	26,0	45,5
b = 2009	15,9	28,1	56,0
Lubelskie			
...a	52,0	15,2	32,8
...b	36,6	18,4	45,0
Podkarpackie			
...a	47,3	20,6	32,1
...b	23,8	27,7	48,5
Podlaskie			
...a	45,4	16,8	37,8
...b	33,9	19,8	46,3
Świętokrzyskie			
...a	49,0	18,7	32,3
...b	31,7	23,7	44,6
Warmińsko-mazurskie			
...a	26,6	26,1	47,3
...b	16,3	29,6	54,1

*Sektor usługowy obejmuje usługi rynkowe i nierynkowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Województw 2001 i 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001, 2010, s. 42, 43.

Z punktu widzenia wykorzystania potencjału ludzkiego dla potrzeb rozwoju regionalnego analizie poddano wskaźnik obrazujący udział pracowników naukowo-badawczych zatrudnionych w działalności badawczo-rozwojowej na 1000 osób aktywnych zawodowo. Średnia wartość tego wskaźnika dla kraju w 2009 r. wynosiła 3,5. We wszystkich województwach objętych badaniem wskaźnik ten przyjmował niższe wartości: w lubelskim i podlaskim 2,5, warmińsko-mazurskim 1,8, święto-

krzyskim 1,5 i podkarpackim 1,3¹⁴. Jako bardzo niskie należy ocenić także nakłady na działalność badawczo-rozwojową w relacji do PKB ponoszone w województwach Polski Wschodniej. Przy średnim wskaźniku dla kraju wynoszącym 0,6%, badane województwa wydatkowały na ten cel: lubelskie 0,48%, podkarpackie 0,37%, świętokrzyskie 0,27%, podlaskie 0,26%, warmińsko-mazurskie 0,23%.

O jakości kapitału ludzkiego we współczesnej gospodarce decyduje poziom wykształcenia ludności, kompetencje pracowników i ich zatrudnienie w sektorach nowoczesnych, istotnych z punktu widzenia rozwoju gospodarczego. Rozpatrując okres 2000-2009 pod kątem postępów poczynionych w zakresie podniesienia jakości kapitału ludzkiego w Polsce, należy podkreślić znaczący wzrost wykształcenia ludności, spowodowany ogromnym pędem do wiedzy i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, widocznym nie tylko wśród ludzi młodych. Poziom wykształcenia mieszkańców Polski Wschodniej jest nieco niższy od średniej krajowej¹⁵. Ogółem w Polsce Wschodniej 8,9% mieszkańców posiada wykształcenie wyższe (średnia krajowa: 9,9%). W najlepszej sytuacji znajduje się województwo lubelskie (6. lokata w kraju ze wskaźnikiem 9,4%), następne są województwa podlaskie i świętokrzyskie (miejsca 9. i 10.), a podkarpackie i warmińsko-mazurskie charakteryzują się wskaźnikami 8,5% i 8,3% (lokaty 12. i 13.).

Tabela 5. Szkoły wyższe i studenci w regionach peryferyjnych; stan na dzień 30 listopada

Wyszczególnienie	Szkoły wyższe w roku akademickim 2009/2010	Studenci w roku akademickim 2009/2010 na 10 tys. mieszkańców	Uczniowie i studenci w wieku 19-24 lata w % ludności w 2009 r.
POLSKA	456	488,2	55,4
Lubelskie	19	469,9	54,7
Podkarpackie	16	331,3	41,1
Podlaskie	18	452,4	51,7
Świętokrzyskie	15	416,6	51,0
Warmińsko-mazurskie	9	349,2	42,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Statystycznego Województw 2010*, s. 74-75.

Analiza poziomu wykształcenia ludności w Polsce ukazuje olbrzymie zróżnicowanie generacyjne – starsze pokolenia są znacznie gorzej wykształcone od osób młodych, wchodzących na rynek pracy. Tendencja ta widoczna jest w całym kraju, jednak w analizowanych regionach przybiera wyższe niż przeciętne wartości – dystans w poziomie wykształcenia wśród osób młodych z regionów Polski Wschodniej w stosunku do całego kraju jest mniejszy niż wśród osób starszego pokolenia. Prezentowany obecnie popyt edukacyjny w województwie lubelskim i podlaskim należy uznać za stosunkowo wysoki na tle kraju. Zdecydowanie poniżej średniej

¹⁴ *Rocznik Statystyczny Województw 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010, s. 53.

¹⁵ *Strategia Rozwoju Polski Wschodniej do 2020 roku*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, dokument przyjęty przez Radę Ministrów dnia 30 grudnia 2008 r., s. 29.

krajowej przedstawia się sytuacja w województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim (tab. 6).

Dla kreowania rozwoju gospodarczego pożądanym jest kapitał ludzki o kwalifikacjach technicznych i umiejętnościach wdrażania nowych technologii. Udział studentów kierunków matematyczno-przyrodniczych i technicznych wśród ogółu studentów w Polsce w 2009 r. wynosił 22,3%. Absolwenci tych kierunków stanowili 18,2% ogółu absolwentów. W województwach warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim odsetek studiujących kierunki techniczne i matematyczno-przyrodnicze przekraczał średnie wartości dla Polski, w pozostałych badanych województwach był niższy od przeciętnych (zob. tab. 6).

Tabela 6. Studenci i absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematyczno-przyrodniczych i technicznych w regionach peryferyjnych w Polsce w roku akademickim 2008/2009; stan na dzień 30 listopada

Wyszczególnienie	Studenci w % ogółu studentów	Absolwenci w % ogółu absolwentów
POLSKA	22,3	18,2
Lubelskie	19,0	15,2
Podkarpackie	20,7	15,9
Podlaskie	21,1	14,6
Świętokrzyskie	22,4	16,4
Warmińsko-mazurskie	23,1	18,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika Demograficznego 2010*, s. 401.

Tabela 7. Umiejętność korzystania z komputera wśród mieszkańców regionów peryferyjnych (w %)

Wyszczególnienie	Umiejętność obsługi komputera	Wszechstronność korzystania z Internetu
POLSKA	56,3	57,2
Lubelskie	53,9	61,8
Podkarpackie	52,1	52,9
Podlaskie	54,7	58,6
Świętokrzyskie	52,4	54,4
Warmińsko-mazurskie	51,1	51,1

Źródło: opracowanie na podstawie *Diagnozy Społecznej 2009...*, s. 309.

Mieszkańcy województw Polski Wschodniej posiadają niższe kompetencje w zakresie korzystania z technik komputerowych, które uznawane są za jedne z kompetencji cywilizacyjnych. W Polsce średnio 56,3% ludności deklaruje, że posiada umiejętność obsługi komputera, a 57,2% potrafi wszechstronnie korzystać z Internetu. W regionach peryferyjnych, jak wynika z raportu *Diagnoza Społeczna 2009*¹⁶, niższy odsetek mieszkańców posiada umiejętność obsługi komputera.

¹⁶J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 304.

Najmniejszy dystans w zakresie umiejętności obsługi komputera w stosunku do przeciętnej wartości dla Polski występuje wśród mieszkańców województwa podlaskiego (54,7% badanych posiada taką umiejętność) oraz lubelskiego (53,9%). Najniższą pozycję zajmuje województwo warmińsko-mazurskie (51,1%). Odsetek korzystających z Internetu wśród mieszkańców województw lubelskiego i podlaskiego jest wyższy niż przeciętnie w kraju (odpowiednio 61,8% i 58,6%), najniższy występuje wśród mieszkańców województw warmińsko-mazurskiego (51,1%) i podkarpackiego (52,9%).

5. Podsumowanie

W definiowaniu rozwoju regionalnego podkreśla się obecnie różnorodność doświadczeń rozwojowych regionów, uwypuklając znaczenie wszystkiego, co lokalne i regionalne. Za najważniejsze działanie traktuje się mobilizację wewnętrznego potencjału regionów słabo rozwiniętych. Zwraca się uwagę na zasoby wiedzy i umiejętności w regionach słabo rozwiniętych oraz aktywność osób, która może stać się impulsem zmian i rozwoju. Endogeniczne czynniki wzrostu uznaje się za skuteczniejsze niż działania płynące z zewnątrz, prowadzące do zależności od zewnętrznej pomocy, kapitału i technologii. Zaprezentowane dane charakteryzujące kapitał ludzki w regionach peryferyjnych Polski, ze względu na objętość artykułu, nie wyczerpują całości zagadnienia. Na podstawie zebranych informacji można podjąć próbę oceny potencjału ludzkiego tych obszarów. W regionach peryferyjnych Polski widoczne są tendencje depopulacyjne. Liczba ludności pięciu badanych województw w 2009 r. była o 1,3% niższa niż w 2000 r., przy spadku ludności Polski w porównywalnym okresie o 0,2%. Zmniejszenie liczby ludności jest spowodowane przede wszystkim wysokim ujemnym saldem migracji. Aktywność zawodowa ludności regionów peryferyjnych jest na tle kraju stosunkowo wysoka (niższa tylko w województwie warmińsko-mazurskim). Stanowi to pozytywny aspekt kapitału ludzkiego tych obszarów. Poziom wykształcenia ludności i kompetencji w zakresie technik komputerowych także uwidaczniają różnice między mieszkańcami województw Polski Wschodniej a mieszkańcami regionów wyżej rozwiniętych. Dystans ten zmniejsza się wśród ludzi młodych. Rosnące współczynniki skolaryzacji, a w szczególności wzrastająca liczba osób podejmujących studia na kierunkach matematyczno-przyrodniczych i technicznych mogą się przyczynić do poprawy jakości kapitału ludzkiego tych regionów.

Literatura

- Bochniarz P., Gugala K., *Budowanie i pomiar kapitału ludzkiego w firmie*, Poltext, Warszawa 2005.
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, CeDeWu, Warszawa 2007.
- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
- Czyż T., *Podstawy regionalizacji geograficznej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996.
- Domański S.R., *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów, Raport nr 27, Warszawa 1998.
- Fitz-Enc J., *Rentowność inwestycji w kapitał ludzki*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2001.
- Gąsior-Niemiec A., *Polskie regiony (1999-2009) – studium z perspektywy socjologii pragmatycznej*, Rzeszów – Warszawa 2009.
- Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2000.
- Gorzela G., Tucholska A. (red.), *Rozwój, region, przestrzeń*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego (Euroreg), Warszawa 2007.
- Grodzicki J., *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- Grosse T.G., *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1.
- Kozuch B., *Zarządzanie kapitałem ludzkim a sukces rynkowy firmy w: Kształtowanie kapitału ludzkiego firmy*, red. B. Kozuch, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2000.
- Kudłacz T., *Programowanie rozwoju regionalnego*, PWN, Warszawa 1999.
- Meyer H., *Humankapitalabschreibung und Arbeitslosigkeit*, Deutscher Universitäts Verlag, Wiesbaden 1999.
- Olechnicka A., *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011.
- Portrety polskich regionów*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Regiony Polski 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Rocznik Demograficzny 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Rocznik Statystyczny Województw 2010*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010.
- Rybak M. (red.), *Kapitał ludzki a konkurencyjność przedsiębiorstw*, Poltext, Warszawa 2003.
- Sagan I., *Teorie rozwoju regionalnego i ich praktyczne zastosowanie*, [w:] *Rozwój, region, przestrzeń*, red. G. Gorzela, A. Tucholska (red.), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego (Euroreg), Warszawa 2007.
- Sajkiewicz A. (red.), *Zasoby ludzkie w firmie*, Poltext, Warszawa 2000.
- Strategia Rozwoju Polski Wschodniej do 2020 roku*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, dokument przyjęty przez Radę Ministrów dnia 30 grudnia 2008 r.
- Strzelecki Z. (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Tomaszewski K., *Regiony w procesie integracji europejskiej*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Kraków 2007.

HUMAN CAPITAL RESOURCES IN PERIPHERAL REGIONS

Summary: The occurrence of substantial disparities in the level of socio-economic development of particular Polish regions leads to the extraction of central and peripheral regions in the spatial structure. Despite measures aimed at eliminating socio-economic inequalities, interregional differences in Poland are not decreasing. The literature emphasizes that among the factors that determine the development of the region an important role is played by human capital. The article presents human capital resources in peripheral regions and elaborates whether the human capital in peripheral regions in Poland can be a causative factor of economic recovery there.